

Luonnonsuojeluviranomaisen, matkailijan ja paikallisen asukkaan suhde luontoon

RIIKKA SORSA¹

Maantieteen laitos, Joensuun yliopisto

Viime vuosikymmeneltä lähtien luontoon perustuva matkailu on ollut eräs nopeimmin kasvavista matkailun muodoista. Myös Suomessa luonnonsuojelualueet, erityisesti kansallispuistot, ovat nousseet vetovoimaisiksi kohdealueiksi. Matkailun ja luonnonsuojelun yhteinen historia Suomessa ulottuu 1800-luvulle, mutta välillä matkailulliset perustelut ovat jääneet suojelussa vähemmälle huomiolle. Viime aikoina uusien suojelualueiden tarvetta on etenkin paikallisesti ja alueellisesti perusteltu matkailun kehittämiseksi (Sorsa 2004). Kasvavan matkailun edut eivät välttämättä sovi yhteen suojelutavoitteiden kanssa, mikä voi aiheuttaa ristiriitoja suojelualan eri käyttömuotojen välille. Toisaalta luontomatkailu mahdollistaa taloudellisten hyötyjen saamisen luonnonsuojelusta, minkä vuoksi paikalliset asukkaat saattavat hyväksyä suojelun helpommin ja edellytykset sen toteuttamiseen voivat siten parantua.

Ristiriitoja luonnonsuojelualan eri käyttömuotojen välille voivat aiheuttaa alueen toimijoiden erilaiset käsitykset suojelualan tarkoituksesta, tavoitteista, suojelun toteuttamisen keinoista ja ihmisen roolista alueella. Toimijat näkevät luonnonsuojelualan omien etujensa ja maailmankuvansa lävitse. Tämän katsauksen lähtökohtana on käsitys siitä, että toimijoiden suhtautuminen suojelualueeseen on sidoksissa heidän *luontotulkintoihinsa*. Selvitän katsauksessani, mistä näkökulmasta luonnonsuojeluviranomaiset, matkailijat ja paikalliset asukkaat tarkastelevat luontoa ja miten he sen määrittelevät. Kohdistan tarkasteluni hallinnollisilla päätöksillä perustettuihin luonnonsuojelualueisiin ja niille suuntautuvaan matkailuun. Pääosa näistä suojelualueista, varsinkin suuret kansallis- ja luonnonpuistot, sijaitsee useimmissa maissa syrjäseuduilla. Tämän vuoksi rajaan heterogeenisen paikallisten asukkaiden joukon tarkastelun ensisijaisesti perifeeristen seutujen luonnonsuojelualueilla tai niiden läheisyydes-

sä eläviin ihmisiin. Lopuksi selvitän luontotulkintojen perusteella toimijoiden välisiä vuorovaikutussuhteita ja luontomatkailun kasvun niissä aiheuttamia muutoksia.

Tarkasteluni näkökulma on konstruktionistinen, eli ymmärrän luonnon yhteiskunnallisesti (sosiaalisesti) tuotetuksi tilaksi (Macnaghten & Urry 1998; Proctor 1998). David Demerittin (2002: 778–779) mukaan tämä ymmärretään joko *käsitteellisenä* tai *aineellisena* rakentumisena. Edellisellä Demeritt viittaa luontoa koskevien käsitteiden kulttuuriseen jäsentymiseen, kun taas jälkimmäisellä hän tarkoittaa luonnon ”rakentamista” fyysisesti ja aineellisesti. Katsaukseni lähtökohtana on, että ihmiset havainnoivat ja käsittävät fyysisen luonnon eri tavoin, mikä vaikuttaa tapoihin puhua siitä ja käytäntöihin sitä kohtaan (ks. Harrison & Burgess 1994). Kollektiivisesti jaetut luontoon liittyvät ajattelu- ja toimintatavat ovat kulttuurisidonnaisia ja muuttuvat ajassa ja tilassa. Kulttuuriset käsitykset luonnosta vaikuttavat yksilöiden tapoihin määrittää luontoa, ja samalla yksilöt uusintavat näitä käsityksiä toiminnassaan (Vilkuna 1997: 166; ks. Tuan 1974). Semillaiseksi luonto määritellään ohjaa myös toimintaa sitä kohtaan (ks. Valkonen 2002: 45).

Seuraavaksi esittämäni käsitykset luonnonsuojelualan toimijoiden luontoa koskevista tulkintoista ovat kategorisoituja, sillä stereotyyppisesti ja ennalta määrätysti ei ole olemassa luonnonsuojeluviranomaisen, matkailijan tai paikallisen asukkaan luontoa. Toimijoiden suhteet luontoon ovat moniulotteisia ja tilannesidonnaisia: toimijoilla on elämässään useita ja päällekkäisiä rooleja, ja siten tulkinnat voivat vaihdella (Vilkuna 1997: 168; ks. Tuulentie 2004: 47, 50). Esimerkiksi viranomaiset voivat olla matkailijoita tai paikallisia asukkaita, mutta silti he tarkastelevat työssään luontoa viranomaisen näkökulmasta. Kategorisointi havainnollistaa tulkintojen lähtökohtaisia eroja. Samalla se ilmentää luonnonsuojelun diskursiivisuutta ja helpottaa suojelualan käyttöä koskevien erimielisyyksien syiden ymmärtämistä. Käytännön luonnonsuojelutyössä tämä voi parantaa edellytyk-

¹ Sähköposti: sorsa@cc.joensuu.fi

siä eri käyttömuotojen yhteensovittamiseen, josta on tullut yhä ajankohtaisempaa suojelualueiden matkailullisen merkityksen vahvistuessa.

Luonnonsuojeluviranomaisen luonto

Johanna Vilkuna (1997: 172) on käyttänyt *objekttiivisen* ja *institutionaalisen* luonnon käsitteitä tarkastellessaan kaupunkisuunnittelijoiden ja poliittisten päättäjien luontotulkintoja. Samat termit sopivat kuvaamaan luonnonsuojeluviranomaisten käsityksiä. Suojelun suunnittelun näkökulmasta luonto näyttäytyy abstraktina tilana, jossa näkijä ja kokija eivät ole läsnä kuten henkilökohtaisessa kokemisessa. Luonto jäsenyy ekologisinä muuttujina, kuten biodiversiteettinä, uhanalaisina lajeina ja luontotyyppinä. Suojelualueita siis tarkastellaan sen sisältämien konkreettisten ja havaittavien muotojen perusteella (ks. Karjalainen 1996: 14–15; Saarinen 1996: 73). Luontoa lähestytään fyysisenä kokonaisuutena, jonka ominaisuuksia voidaan mitata ja esittää tilastollisesti (ks. Oksanen 2003: 151). Mittaaminen ja tilastointi yhdistävät luonnonsuojeluviranomaisen luontosuhteen teoreettiseen ja rationaaliseen ajatteluun perustuvaan matemaattiseen ja fyysiseen käsitykseen tilasta (ks. Couclelis 1992: 217–221).

Luonnonsuojeluviranomaisen luonto voidaan käsittää *tieteelliseksi*, sillä suojele perustuu erityisesti nykyisin pääasiassa tieteellisiin käsityksiin luonnosta (Adams 1997; Kekäläinen & Oksanen 2000: 106–107). Suojelualueiden valinnassa ja rajauksessa painottuvat luonnontieteelliset kriteerit: esimerkiksi Natura-alueita nimettäessä ei otettu huomioon taloudellisia tai muita yhteiskunnallisia perusteita. Kansallispuistoja perustettaessa kuitenkin arvioidaan muitakin näkökohtia, kuten virkistysellisiä arvoja. Tieteen välittämää tietoa luonnosta voidaan kutsua *abstraktiksi tiedoksi*, joka on yli paikallista, valikoitua ja konkreettisesta yhteydestään irrotettua (Kortelainen & Kotilainen 1994: 125). Tiede mielletään yleisesti ympäristöasioiden legitimiiksi tulkitsijaksi. Arvovapaina pidettyihin tieteellisiin perusteisiin vetoaminen tuo luonnonsuojelun toteuttajille auktoriteettia ja valtaa, jonka avulla voidaan syrjäyttää muita puheenvuoroja. Väittämien tehoa pyritään myös lisäämään vetoamalla erilaisiin julistuksiin, lakeihin ja auktoriteetteihin. Euroopan unioni on tuonut viranomais-toimintaan uuden ulottuvuuden direktiiveineen ja velvoitteineen.

Luonnon objektiivisuus on kuitenkin suhteellista, sillä se kytkeytyy inhimillisiin arvoihin ja asenteisiin. Luonnontieteellisinä tosiasioina esitetyt käsityksetkin ovat muuttuvia ja kulttuurisidonnaisia (Berglund 2001). Matti Niemisen (2003: 146–151) mukaan biodiversiteetti on uusi ”käsitedis-

kurssi”, jonka avulla tiedemiehet yrittävät nostaa esiin realistisen käsityksen luonnosta, kieltää luonnon kulttuurisuuden ja diskursiivisuuden sekä vahvistaa omaa asemaansa sen asiantuntijoina. Gunhild Settenin (2002: 282; ks. Demeritt 2001) mukaan viranomaisen byrokraattinen tieto luonnosta onkin ”objektivoitua, neutralisoitua ja etäännytettyä”. Tämä alueen ulkopuoliseen näkemykseen perustuva tieto esitetään karttojen, suunnitelmien ja tilastojen avulla. Nämä representaatiot ovat Settenin mukaan kuitenkin vain yksi ”todellisuuden” kuva tietyllä hetkellä. Esittämisen tapakin voi vaihtaa objektiivisuuden mielikuvan syntymiseen: erityisesti kartat ja tilastot miellettiin pitkään ”todellisuuden kuvastimiksi”.

Tom Mels (1999) on tarkastellut Ruotsin kansallispuistoja historiallisten ja yhteiskunnallisten käytäntöjen muokkaamina tiloina. Kansallispuistojen suunnittelun yhteydessä alueet kuitenkin usein esitetään kulttuurittomina erämaina. Luontovalokuvat, hallinnolliset tekstit ja kartat jotka eivät ilmennä ihmisen toimintaa viestivät Melsin mukaan abstraktia kuvaa kansallispuistoista, minkä vuoksi niiden yhteiskunnallinen luonne häviää näkyviin. Luontoa saatetaan myös aineellisesti muokata ”kulttuurittoman erämaan” luomiseksi: esimerkiksi Pohjois-Amerikan ja Afrikan ensimmäisistä kansallispuistoista karkotettiin alkuperäisväestöä. Monessa tapauksessa ”erämaisyyteen” viittaavat piirteet ovat kuitenkin olleet tulosta nimenomaan alkuperäiskansojen luonnonkäytön käytännöistä (Colchester 1997: 103–109). Kun luonnonsuojelualueiden yhteiskunnallinen rakentuminen peitetään, alueet antavat esteettisen vaikutelman luonnollisuudesta (ks. Katz & Kirby 1991: 266; Macnaghten & Urry 1998: 19).

Luonnonsuojeluviranomaisen luonto voidaan siten ymmärtää myös *representatiiviseksi* (ks. Vilkuna 1997: 170; vrt. Karjalainen 1996: 12–13; Saarinen 1996: 73). Representaatioilla tarkoitetaan merkitysten tuottamista kielen avulla (Hall 1997: 15–16): luonnonsuojelun suunnittelussa siis tuotetaan erilaisia tulkintoja luonnosta. Tietynlaisia luonnon representaatioita voidaan käyttää oikeuttamaan tiettyjä institutionaalisia käytäntöjä (Harrison & Burgess 1994: 291). Suojelualueiden esittäminen ”koskemattomana” ja ”alkuperäisenä” luontona legitimoii suojelun ensiarvoisuutta ja jättää toissijaisiksi mahdollisten paikallisyhteisöjen elämäntavat, arvot ja mielipiteet (ks. Goodwin 1998; Mels 1999).

Matkailijan luonto

Matkailijalle luonto näyttää korostuneesti representatiivisena (ks. Korhonen 2002: 49), sillä luon-

nosta tuotetut tulkinnat ohjaavat sitä, miten matkailija sen kokee ja käsittää. Matkailijan kokemus on siis välittynyt (Norton 1996: 358–360; Markwell 2001: 54). Ensinnäkin matkailu ja erityisesti siihen liittyvä mainonta ja muu viestintä rakentavat mielikuvia viestien vastaanottajille vieraista alueista (Saarinen 2001: 39–46). Matkailukohteen imagon rakentaminen ja markkinointi ovat keinoja, joilla tuotetaan ja vahvistetaan paikkaan liitettyjä mielikuvia ja merkityksiä (Kauppila & Äikäs 2002). Myös ympäristöhallinnon tuottamat kuvaukset vaikuttavat matkailijan käsitykseen suojelualueesta. Matkailija ei kuitenkaan vain passiivisesti ota vastaan näitä viestejä vaan peilaa niitä omiin kokemuksiinsa (Norton 1996: 359–360). Toiseksi matkailijan kokemusta voidaan ohjata matkakohdeissa muokkaamalla luontoa aineellisesti. Suojelualueella voidaan ohjata matkailijoiden liikkumista ja käyttäytymistä esimerkiksi sijoittamalla luontoon polkuja, nuotio- ja leiriytymispaikkoja sekä varoitus- ja opastuskylttejä (ks. Markwell 2001).

Matkailija arvioi ympäristöään erityisesti sen esteettisten ominaisuuksien perusteella (Tuan 1974: 63–65; Karjalainen 1987: 26–27). John Urry (1995: 173–192) korostaa voimakkaasti visuaalisuuden merkitystä matkailijan kokemuksessa. Urry viittaa matkailijan *romanttisen katseen* käsitteellä matkailuun, jossa korostuvat yksinäisyys, yksityisyys ja henkilökohtainen, osittain hengellinen suhde katseen kohteeseen. Yhteiskunnallisesti jäsentyvän ”romanttisen katseen” kohteena on usein juuri mahdollisimman ”koskematon” luonto. Phil Macnaghtenin ja John Urryn (1998: 113) mukaan luonto onkin muuttunut *spektaakkeliksi*, visuaalisen kulutuksen kohteeksi. Toisaalta näkemystä visuaalisuuden keskeisyydestä on aiheellisesti arvosteltu. Kuten Harvey Perkins ja David Thorns (2001) esittävät, luontomatkailuun sisältyy sellaisia aktiivisia matkailun muotoja, joissa fyysinen kokemus on hyvin olennainen. Myös auditiiviset kokemukset, kuten luonnon rauhallisuus ja hiljaisuus, ovat luontomatkailejalle usein tärkeitä.

Millaista luontoa matkailuteollisuus tuottaa matkailijan koettavaksi? Jarkko Saarisen (2002: 29–30) esittämä käsitys *turistisesta erämaasta* on sovellettavissa matkailukäytössä oleviin luonnonsojelualueisiin. ”Turistinen erämaa” perustuu kuluttamiseen, markkinointiin ja luonnonympäristön visualisointiin sekä luonnon koskemattomuutta ja erämaisyyttä kuvaavien kulissien rakentamiseen. Se on tuotteistettua tilaa, matkailullinen hyödyke. Luontomatkailu ja sen mainonta perustuvat pääasiassa kuvauksiin villistä ja jylhästä erämaasta, jossa ei juuri näy nyky-yhteiskunnan piirteitä. Samoin matkailukohteiden rakennettuja ympäristöjä on Saarisen mukaan pyritty suunnittelemaan si-

ten, että ne ilmentäisivät erämaisyyttä. Maisemas- ta on esimerkiksi poistettu tätä vaikutelmaa häiritseviä elementtejä, kuten paikalliseen arkeen viittaavia talousrakennuksia. Luontoa ikään kuin parannellaan matkailullisen vetovoiman lisäämiseksi (ks. Sternberg 1997).

Matkailija siis kokee luonnon ”elämysten maisemana” (Korhonen 2002: 49) – esteettisyyden ilmentymänä tai vapaa-ajan aktiviteettien kohteena. Elämyksellisyys yhdistää matkailijan luontosuhteeseen piirteitä kokemuksellisesta, symbolisesta ja myyttisestä tilasta (ks. Couclelis 1992: 228–230). Suojelualue saattaa olla matkailijalle eräänlaista arkielämästä etäännytettyä ihanneluontoa ja elävä maisema vain matkailupalvelujen tarjoajana ja historiallisesti. Perinne – usein romantisoitunut käsitys menneestä – sopii yleensä suojelun kohteeksi luonnonsuojelualueella (ks. Neumann 1995; Norton 1996: 362–366). Suomessa ihmisen muovaamien perinnemaisemien hoito on olennainen osa usean suojelualueen tehtäviä, ja kohteet toimivat myös nähtävyyksinä. Esimerkiksi Liesjärven kansallispuistossa on kunnostettu vanha metsänvartijatila perinnetilaksi, jossa laidunetaan kotieläimiä ja viljellään kasvilajikkeita perinteisin työtavoin. Myös retkeilijät voivat osallistua tilan arkisiin askareisiin ja talkoisiin.

Paikallisen asukkaan luonto

Vilkunan (1997: 173–177) termiä käyttäen asukkaan näkökulmaa luontoon voidaan nimittää *kokemukselliseksi*: luonto jäsentyy pääasiassa konkreettisesti näkyvissä ja koettavissa olevana ja siten paikkasidonnaisena asiana. Arkiympäristö ei ole vain katseen kohde, vaan luonnon merkitykset rakentuvat suhteessa elämänkokemuksiin sekä jokapäiväisen elämän aineellisiin käytäntöihin, sosiaalisiin suhteisiin ja arvoihin. Luonto ei ole asukkaalle abstrakti tila vaan eletty ja koettu, arjessa kohdattu jokapäiväinen elinympäristö (ks. Tuan 1974; Couclelis 1992: 228–230; Harrison & Burgess 1994: 305–308). Asukkaan luontoa koskevaa tietoa voidaan siten nimittää *praktiseksi* (ks. Kortelainen & Kotilainen 1994: 125). Asukkaan näkökulma luontoon on korostetun subjektiivinen, sillä yksilön muisti ja tuntemukset yhdessä havainnon kanssa synnyttävät kokemuksen luonnosta (ks. Karjalainen 1996: 10–11). Toisaalta havainnot ovat kulttuuristen näkemistapojen ehdollistamia: yksilön luonnolle antamien merkitysten lisäksi luonto käsitteellistyy laajempien kulttuuristen ja historiallisten prosessien muovaamien merkitysrakenteiden kautta (Saarinen 1996: 73).

Suuri osa luonnonsuojelualueista sijaitsee syrjäseuduilla. Nykyään maaseudulla ei asu vain ”pe-

rinteistä maaseutuväestöä” (kuten maanviljelijöitä ja metsureita). Usein kuitenkin juuri maatalouden harjoittajien ja ympäristöhallinnon virkamiesten käsitykset luonnosta ja sen suojelusta ovat törmänneet, minkä vuoksi syvennän seuraavaksi tarkastelua maatalouden harjoittajiin. Perinteisen maaseutuväestön suhde luontoon on käytännöllinen ja toiminnallinen, sillä luonto näyttäytyy ihmisille tuotantomaisemana, työn ja taloudellisen hyvinvoinnin ehtona (Rannikko 1995: 78–79; ks. Setten 2002). Samalla luonto voi kuitenkin olla virkistystä ja esteettisiä elämyksiä tarjoava vapaa-ajan ympäristö. Luonnonsuojelua maaseudulla käsitellessä tutkimusten (esim. Nieminen 1994: 75–78, 103; Oksanen 2003: 157) mukaan maanviljelijällä on hoito- ja hallintasuhde luontoon, sillä viljelijän mielestä kaunis luonto on muokattua ja hoidettua eikä luonnonvaraista ja tuottamatonta. Viljelijä ei käsitä luontoa ekosysteemiksi, jossa pitää vallita mahdollisimman suuri monimuotoisuus.

Toimijoiden väliset vuorovaikutussuhteet

Luonnonsuojelualueen toimijoiden näkökulmat luontoon ovat sidoksissa heidän keskinäisten vuorovaikutussuhteidensa muodostumiseen sekä konkreettisesti suojelualueiden hoidon ja käytön määrittelyyn. Ensinnäkin voidaan havaita, että ympäristöhallinnon ja matkailuelinkeinon tuottamat näkemykset luonnosta ovat monilta piirteiltään samantaisia. Sekä suojelu että matkailu perustuvat pitkälti romanttiseen käsitykseen ”villistä” ja ”koskemattomasta”, yhteiskunnan ulkopuolisesta luonnosta (ks. Lehtinen 1991, 2003; Neumann 1995; Haila 2003). Matkailun ja luonnonsuojelun kiinteää vuorovaikutussuhdetta osoittavat myös suojelualueiden historialliset juuret: esimerkiksi Pohjois-Amerikassa matkailulla oli merkittävä rooli ensimmäisissä kansallispuistoissa, joita alettiin perustaa vuonna 1872. Yhdysvalloissa edistettiin matkailua suojelualueille, sillä matkustaminen salli oman maan luonnonihmeisiin tutustumisen ja siten kansallisen identiteetin vahvistamisen. Tavoitteena oli myös saada matkailun kautta taloudellista hyötyä suojelualueista, joista monia pidettiin muuten arvottomina (Nash 1982: 67–83, 105–116; Boyd & Butler 2000: 13–22). Myös Suomessa luonnonkauniina pidetyille alueille – kuten Kolille – kohdistuvalla matkailulla oli tärkeä merkitys kansallisen identiteetin rakentamisessa, ja matkailulliset tekijät olivat esillä ensimmäisiä luonnonsuojelualueita perustettaessa. Luonnontieteellinen näkökulma oli kuitenkin voimakas keskustelussa suojelualueista, eikä matkailua kehitetty Suomen kansallispuistoissa yhtä intensiivisesti kuin Pohjois-Amerikassa (Sorsa 2004: 34–38).

Luonnonsuojelusuunnittelussa määrittyvä abstrakti luonto ja paikallisten asukkaiden eletty ja koettu luonto voivat olla ristiriidassa keskenään (ks. Lehtinen 2003). Suojelussa tarkastellaan paikallista luontoa viime kädessä osana globaaleja ekosysteemejä, kun taas asukkaat arvottavat luontoa tätä henkilökohtaisemmin. Ympäristöhallinnolle luonto on julkista tai universaalia, maanomistajille se on yksityistä. Maanomistajat eivät aja vain taloudellisia etujaan, vaan maanomistajuuteen liittyy myös vahvoja sosiokulttuurisia piirteitä (maanomistuksen itseisarvoisuus, oman päättävällän korostaminen, tunnesiteet maahan) (Nieminen 1994: 71–74). Vastustusta syntyy helposti, kun perifeerisiä alueita pyritään suojelemaan keskuksessa määritettyyn luontokäsitykseen perustuen (Nieminen 1994: 103). Suojelualueiden perustamisen vastustus on ollut Suomessa perinteisesti voimakasta paikallistasolla, mihin yhtenä syynä ovat olleet luonnonsuojeluviranomaisten ja alueen asukkaiden, erityisesti maatalouden harjoittajien, erilaiset käsitykset suojelun arvoisesta luonnosta ja suojelun toteuttamisen keinoista (Hellén 2001: 40–43; Autto 2003: 56–57; Oksanen 2003: 152–158). Asukkaat eivät siis välttämättä vastusta luonnon suojelemista sinänsä. On myös huomattava, että paikallisten asukkaiden suhteet luontoon ovat monimuotoisia eivätkä kaikki vastusta suojelualueiden perustamista.

Paitsi suojelun, myös matkailun edustama yli-paikallinen tulkinta luonnosta saattaa olla ristiriidassa paikallisten asukkaiden kokemusperäisen käsityksen kanssa (ks. Valkonen 2002). Asukkaalle ympäröivä luonto on osa jokapäiväistä arkielämää, kun taas matkailijalle se usein on arjesta poikkeava ympäristö. Asukas elää asuinpaikkaansa ”sisäkohtaisesti”, kun taas matkailija näkee saman paikan pikemminkin ulkopuolisen silmin (Karjalainen 1987: 26). Sekä matkailu että luonnonsuojelu palvelevat pitkälti yleistä ja yhteistä etua, kansallisia tai jopa ylikansallisia tavoitteita, mikä voi asettua vastakkain paikallisyhteisön etujen kanssa (ks. Goodwin 1998: 493). Matkailijoiden lisäksi matkailuelinkeinossa toimivat ihmiset saattavat tulla alueen ulkopuolelta, minkä vuoksi matkailun kehittäminen voi tapahtua ulkopuolisten ehdoilla ja heitä varten. Esimerkiksi Lapin matkailussa on hyödynnetty saamelaiskulttuuria varsin räikeälläkin tavalla, mutta vasta hiljattain saamelaiset itse ovat alkaneet hyötyä matkailusta (Saarinen 2001: 61–63, 76–77). Asukkaat joutuvat kuitenkin kohtaamaan siitä aiheutuvat haitat, esimerkiksi luonnon roskaantumisen ja kulumisen sekä alueiden ruuhkautumisen ja kaupallistumisen.

Syrjäseutujen luonnonsuojelun ja matkailun ja paikallisyhteisön etujen vastakkain asettami-

sen taustalla vaikuttaa keskus–periferia-ajattelu: pohjoisen ja etelän, maaseudun ja kaupungin sekä oman tilan ja ulkopuolisten tunkeilijoiden erottele. Sekä luonnonsuojeluviranomaiset että matkailijat saatetaan mieltää maaseudulla etelän kaupunkilaisiksi, joilla ei ole kokemusta luonnon kanssa elämisestä (ks. Lehtinen 1991). Matti Klingen (1975: 116–118) mukaan yhteiskunnan teollistumisen myötä luonto alkoi saada entistä selvemmin maisemallis-esteettisiä korostuksia, kun kaupunkilaiset eivät enää olleet tuotannollisessa suhteessa siihen. Kaupunkien tiiviydessä ja erilaisuudessa kaupunkilaisten maisemalliseksi ihanteeksi muodostui vastapainoksi eräänlainen *äärimaisema*, mahdollisimman ”koskematon” ja ”alkuperäinen” luonto.

Luontomatkaillen kasvun vuoksi paikallisväestön riippuvuussuhde matkailuun ja sen kautta osittain luonnonsuojelualueisiin on paikoitellen vahvistumassa. Matkailu voi tarjota paikallisille asukkaille ylipaikallisen elinvoiman: perinteisten elinkeinojen menettäessä merkitystään siitä on tullut tärkeä alueellisen kehittämisen väline etenkin Pohjois-Suomessa (Saarinen 2002: 30–34). Huomattava osa luontomatkailluaktiiviteeteista kohdistuu suojelualueille. Metsähallituksen tilastojen mukaan Suomen kansallispuistojen aluekohtainen keskimääräinen käyntikertojen määrä on yli kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa, joskaan kehitys ei ole ollut alueellisesti tasaista. Myös muilla suojelualueilla, kuten Kevon luonnonpuistolla, voi olla merkittävää virkistyskäyttöä. Suhtautuminen suojelualueiden perustamiseen on siten muuttunut paikallistasolla myönteisemmäksi ja edellytykset suojelun toteuttamiseen ovat näin parantuneet. Erityisesti nimitys kansallispuistoksi mielletään nykyään pikemminkin luontomatkaillua edistäväksi statukseksi kuin matkailun kehittämistä estäväksi rajoitteeksi (Sorsa 2004: 41–42). Esimerkiksi Leivonmäen luonnonsuojelualue muutettiin viime vuonna kunnan aloitteesta kansallispuistoksi vetoamalla talouteen ja työllisyyteen. 1970-luvulla kunta vastusti ehdotusta samoin perustein (Nurmi 2003: 33). Matkailun kehittäminenäkään ei silti takaa asukkaiden myönteistä suhtautumista suojelualueisiin, sillä matkailun hyödyt jakautuvat epätasaisesti, matkailusta aiheutuu myös haittoja ja maanomistajuuteen liittyy muitakin kuin taloudellisia arvoja.

Luonnonsuojelualan toimijoiden vuorovaikutussuhteita voidaan tarkastella myös sen perusteella, ovatko näkökulmat luontoon korostuneemmin ihmis- vai luontokeskeisiä (ks. Kekäläinen & Oksanen 2000: 108–110; Pietarinen 2000). Ihmiskeskeinen (*antroposentrinen*) luonnon hyödyntämiseen perustuva näkökulma saattaa painot-

tua sekä matkailutoimijoiden että paikallisväestön suhteessa luontoon. Muihin käyttömuotoihin verrattuna matkailun on yleisesti uskottu soveltuvan suojelualueille hyvin. Kasvavaa matkailua on kuitenkin myös arvosteltu utilistisesta luontokuvasta ja luonnon hyödyntämisestä markkinatalouden ehdoilla muiden teollisuudenalojen tavoin. Matkailuteollisuuden toimintaan sisältyvät taloudelliset tavoitteet eivät ole yhteneviä ympäristöhallinnon suojelutavoitteiden kanssa. Viranomaisen näkökulma luontoon on siten *biosentrisempi* kuin paikallisväestön tai matkailuelinkeinon: luonnon säilymistä pidetään itseisarvona. Toisaalta tämäkin merkitys on ihmisestä lähtöisin (vrt. Pietarinen 2000: 45–53). On myös huomattava, että varsinkin kansallispuistoja perustettaessa painotetaan luonnon itseisarvon rinnalla useita muita (ihmiskeskeisiä) arvoja. Puistojen matkailullisen merkityksen vahvistuessa luonnonsuojeluviranomaiset saattavat ottaa entistä enemmän huomioon myös aluekehityksellisiä näkökulmia.

Luontomatkaillen kasvu on monimutkaistanut suojelun, matkailun ja paikallisyhteisön välisiä vuorovaikutussuhteita. Aluekehityksen näkökulmasta matkailun kasvua pidetään toivottavana etenkin syrjäseuduilla. Matkailullisen merkityksen vahvistuminen sitoo suojelualueita tiiviimmin niitä ympäröivään yhteiskuntaan, mikä sinänsä on paikallisväestön elinolojen kannalta myönteinen kehityssuunta. Luonnonsuojelun ja matkailun ylipaikalliset näkökulmat luontoon asettuvat helposti vastakkain paikallisten asukkaiden etujen kanssa, mutta nykyään asukkaat saattavat olla yhä enemmän taloudellisesti riippuvaisia näistä ylipaikallisista tekijöistä. Miten tämä vaikuttaa paikallisyhteisön identiteettiin? Onko kehitys pelkästään myönteistä, jos taloudellisten hyötyjen perustana oleva toiminta on ristiriidassa ihmisten luonnolle antamien syvien merkitysten kanssa? Entä miten paikallisten elinoloihin vaikuttaa se, että heidän asuinympäristöstään luodaan ”koskemattoman erämaan” mielikuvaa? Ensiaskel paikallisyhteisön tukemiseksi on osallistaa asukkaat sekä luonnonsuojelua että matkailua koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon.

Samalla kun useat suojelualueet kytkeytyvät matkailun välityksellä tiukemmin kiinni muuhun yhteiskuntaan, niiden ulkopuolelta tulevat taloudelliset odotukset voivat kasvaa. Lisääntyvä luontomatkaillen saattaa uhata luonnonsuojelun tavoitteiden toteutumista, vaikka matkailijoilla tai matkailuelinkeinolla ei olekaan halua tuhota omia edellytyksiään. Eräänä näkökulmana matkailun ja suojelun yhteensovittamiseen on esitetty kestävä matkailua (esim. Mowforth & Munt 1998). Kestävyyden käsitteen soveltaminen matkailuun ei ole suo-

jelun kannalta ongelmatonta, sillä ekologisista, sosiokulttuurisista ja taloudellisista hyötyjä lupailevan käsitteen käyttäminen tekee matkailun kehittämisestä ikään kuin hyväksyttävämpää suojelualueilla. Vaikka matkailua kehitettäisiin kestäväyyden periaatteita noudattaen, siitä voi aiheutua haittoja – etenkin jos samalla pyritään lisäämään matkailijoiden määrää.

Luontomatkailevan kasvuun liittyvät prosessit asettavat uusia haasteita paitsi suojelualueiden hoidon ja käytön suunnittelulle, myös niitä koskevalle tutkimukselle. Perinteisesti suojelualueiden tutkimus on Suomessa painottunut luonnontieteisiin. Viime vuosina luonnonsuojelun, matkailun ja paikallisyhteisön vuorovaikutussuhteisiin liittyvää problematiikkaa on tarkasteltu eri näkökulmista myös useissa yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa (esim. Järviluoma 1997; Saarinen ym. 2000; Saarinen 2002; Valkonen 2002; Sorsa 2004; Tuulentie 2004).

Kiitokset

Katsaus on kirjoitettu Suomen Akatemian tutkimusprojektissa ”Provinces, communities, biopolitics – regional environmental governance in the era of translocalisation” (hanke numero 201536). Katsaus liittyy tekeillä olevaan väitöskirjaani, jossa tarkastelen matkailun ja luonnonsuojelun välistä vuorovaikutussuhdetta.

KIRJALLISUUS

Adams, W. M. (1997). Rationalization and conservation: ecology and the management of nature in the United Kingdom. *Transactions of the Institute of British Geographers* 22: 3, 277–291.

Autto, J. (2003). Modernin luonnonsuojelun ja pohjoisen luontosuhteen kohtaaminen. *Teoksessa* Suopajarvi, L. & J. Valkonen (toim.): Pohjoinen luontosuhde. Elämäntapa ja luonnon politisoituminen. *Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B* 43, 49–60.

Berglund, E. (2001). Facts, beliefs and biases: perspectives on forest conservation in Finland. *Environmental Planning and Management* 44: 6, 833–849.

Boyd, S. W. & R. W. Butler (2000). Tourism and national parks: the origin of the concept. *Teoksessa* Boyd, S. W. & R. W. Butler (toim.): *Tourism and national parks: issues and implications*, 13–27. John Wiley & Sons, Chichester.

Colchester, M. (1997). Salvaging nature: indigenous peoples and protected areas. *Teoksessa* Ghimire, K. B. & M. P. Pimbert (toim.): *Social change and conservation. Environmental politics and impacts of national parks and protected areas*, 97–130. Earthscan, London.

Couclelis, H. (1992). Location, place, region, and space. *Teoksessa* Abler, R. F., M. G. Marcus & J. M. Olson (toim.): *Geography's inner worlds: pervasive themes in contemporary American geography*, 215–233. Rutgers University Press, New Brunswick.

Demeritt, D. (2001). Scientific forest conservation and the statistical picturing of nature's limits in the Progressive-era United States. *Environment and Planning D: Society and Space* 19: 4, 431–460.

Demeritt, D. (2002). What is the 'social construction of nature'? A typology and sympathetic critique. *Progress in Human Geography* 26: 6, 767–790.

Goodwin, P. (1998). 'Hired hands' or 'local voice': understandings and experience of local participation in conservation. *Transactions of the Institute of British Geographers* 23: 4, 481–499.

Haila, Y. (2003). 'Erämaa' ja ympäristöajattelun moniulotteisuus. *Teoksessa* Haila, Y. & V. Lähde (toim.): *Luonnon politiikka*, 174–204. Vastapaino, Tampere.

Hall, S. (1997). The work of representation. *Teoksessa* Hall, S. (toim.): *Representation. Cultural representations and signifying practices*, 13–64. Sage, London.

Harrison, C. M. & J. Burgess (1994). Social constructions of nature: a case study of conflicts over the development of Rainham Marshes. *Transactions of the Institute of British Geographers* 19: 3, 291–310.

Hellén, K. (2001). Kansallispuisto merkityskehyksissä – Saaristomeren biosfäärialueen asukkaiden ajatuksia Saaristomeren kansallispuistosta. *Alue ja Ympäristö* 30: 1, 33–47.

Järviluoma, J. (1997). Matkailun ja luonnon välisten suhteiden viitekehys. *Teoksessa* Saarinen, J. & J. Järviluoma (toim.): *Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantaja* 671, 175–186.

Karjalainen, P. T. (1987). Paikka ja maisema elettyinä ja esitettynä. *Teoksessa* Turismia tutkimaan. Humanistinen näkökulma matkailun tutkimukseen. *Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskus D* 1, 23–28.

Karjalainen, P. T. (1996). Kolme näkökulmaa maisemaan. *Teoksessa* Häyrynen, M. & O. Immonen (toim.): *Maiseman arvo[s]tus. Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutin raportteja* 1, 8–15.

Katz, C. & A. Kirby (1991). In the nature of things: the environment and everyday life. *Transactions of the Institute of British Geographers* 16: 3, 259–271.

Kauppila, P. & T. A. Äikäs (2002). Matkakohteen imagon suunnitteluprosessi: esimerkkinä Kuusamo. *Terra* 114: 3, 137–148.

Kekäläinen, V. & A. Oksanen (2000). Suojelunarvoinen luonto – luonnon ja kulttuurin diversiteettiä. *Alue ja Ympäristö* 29: 2, 106–112.

Klinge, M. (1975). *Bernadotten ja Leninin välissä. Tutkielmia kansallisista aiheista*. 170 s. WSOY, Porvoo.

Korhonen, P. T. (2002). Kolmenlaisia katseita kulttuuriperintöön. *Alue ja Ympäristö* 31: 2, 48–51.

Kortelainen, J. & J. Kotilainen (1994). Ympäristön paikalliset tulkinnat. Ympäristötietoisuuden muutos tehdasyhdyskunnassa. *Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja* 109, 136 s.

Lehtinen, A. (1991). Northern natures. A study of the forest question emerging within the timber-line conflict in Finland. *Fennia* 169: 1, 57–169.

Lehtinen, A. (2003). Johdanto: ympäristö, yhteisö ja oikeudenmukaisuus. *Teoksessa* Lehtinen, A. & P. Rannikko (toim.): *Oikeudenmukaisuus ja ympäristö*, 9–31. Gaudeamus, Helsinki.

- Macnaghten, P. & J. Urry (1998). *Contested natures*. 307 s. Sage, London.
- Markwell, K. (2001). 'An intimate rendezvous with nature'? Mediating the tourist–nature experience at three tourist sites in Borneo. *Tourist Studies* 1: 1, 39–57.
- Mels, T. (1999). *Wild landscapes. The cultural nature of Swedish national parks*. 257 s. Lund University Press, Lund.
- Mowforth, M. & I. Munt (1998). *Tourism and sustainability: new tourism in the Third World*. 363 s. Routledge, London.
- Nash, R. (1982). *Wilderness and the American mind*. 3. p. 425 s. Yale University Press, New Haven.
- Neumann, R. P. (1995). Ways of seeing Africa: colonial recasting of African society and landscape in Serengeti National Park. *Ecumene* 2: 2, 149–169.
- Nieminen, M. (1994). Rantojensuojeluohjelma – kilpailuvia tulkintoja ja vertautumatonta rationaalisuutta. *Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja* 59, 143 s.
- Nieminen, M. (2003). Globaalin ja paikallisen kohtaaminen luonnonsuojelussa. *Teoksessa* Suopajärvi, L. & J. Valkonen (toim.): Pohjoinen luontosuhde. Elämäntapa ja luonnon politisoituminen. *Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B* 43, 145–161.
- Norton, A. (1996). Experiencing nature: the reproduction of environmental discourse through safari tourism in East Africa. *Geoforum* 27: 3, 355–373.
- Nurmi, J. (2003). Leivonmäki. Keski-Suomi pienoiskoossa. *Retki* 5/2003, 32–33.
- Oksanen, A. (2003). Paikallisuuden ja kansainvälisyyden kohtaaminen luonnonsuojelussa. Tapaustutkimuksena Natura 2000 -ympäristökonflikti Lounais-Suomessa. *Turun yliopiston julkaisuja C* 192, 236 s.
- Perkins, H. C. & D. C. Thorns (2001). Gazing or performing? Reflections on Urry's tourist gaze in the context of contemporary experience in the antipodes. *International Sociology* 16: 2, 185–204.
- Pietarinen, J. (2000). Ihmislähtöiset luontoarvot ja luonnon omat arvot. *Teoksessa* Haapala, A. & M. Oksanen (toim.): *Arvot ja luonnon arvottaminen*, 38–54. Gaudeamus, Helsinki.
- Proctor, J. D. (1998). The social construction of nature: relativist accusations, pragmatist and critical realist responses. *Annals of the Association of American Geographers* 88: 3, 352–376.
- Rannikko, P. (1995). Ympäristötietoisuus ja ympäristöristiriidat. *Teoksessa* Jokinen, P., T. Järviöskoski & P. Rannikko. Näkökulmia ympäristösosiologiaan. *Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A* 33, 65–91.
- Saarinen, J. (1996). Erämaa – resurssi, itseisarvo vai matkailukokemus? *Alue ja Ympäristö* 25: 1, 72–81.
- Saarinen, J. (2001). The transformation of a tourist destination. Theory and case studies on the production of local geographies in tourism in Finnish Lapland. *Nordic Geographical Publications* 30: 1, 105 s.
- Saarinen, J. (2002). Erämaan muuttuvat merkitykset: pohjoisen luonnon traditionaalinen käyttö, moderni suojelu ja turistinen tulevaisuus. *Alue ja Ympäristö* 31: 2, 25–36.
- Saarinen, J., S. Jortikka & E. Virtanen (2000; toim.). Luonto, matkailu ja luonnonsuojelu. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 760, 130 s.
- Setten, G. (2002). *Bonden og landskapet. Historier om natursyn, praksis og moral i det jaerske landskapet*. English summary. 286 s. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Sorsa, R. (2004). The role of tourism in Finnish nature conservation from the nineteenth century to the present. *Teoksessa* Saarinen, J. & C. M. Hall (toim.): Nature-based tourism research in Finland: local contexts, global issues. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 916, 33–46.
- Sternberg, E. (1997). The iconography of the tourism experience. *Annals of the Tourism Research* 24: 4, 951–969.
- Tuan, Y.-F. (1974). *Topophilia. A study of environmental perception, attitudes, and values*. 260 s. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Tuulentie, S. (2004). The power of nature-based tourism: tensions between different understandings of nature at the peripheral tourist resort of Kilpisjärvi. *Teoksessa* Saarinen, J. & C. M. Hall (toim.): Nature-based tourism research in Finland: local contexts, global issues. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 916, 47–61.
- Urry, J. (1995). *Consuming places*. 257 s. Routledge, London.
- Valkonen, J. (2002). Erämaa, paikallisuus, hallinta. *Teoksessa* Saarinen, J. (toim.): Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteina. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 827, 43–55.
- Vilkuna, J. (1997). Kaupungin eletyt ja institutionaaliset luonnot. *Teoksessa* Haarni, T., M. Karvinen, H. Koskela & S. Tani (toim.): *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*, 163–178. Vastapaino, Tampere.